

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IJTIMOY-EMOTSIONAL
KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI****Raxmanova Mamlakat Ochilovna**

Qashqadaryo viloyati Muborak tumani

3-Maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22749986>

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari ko'rib chiqiladi.

Ijtimoiy-emotsional rivojlanishning bola shaxsini har tomonlama kamol toptirishdagi o'rni, bu boradagi zamonaviy pedagogik yondashuvlar, o'yin faoliyati, hissiy intellekt va o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish usullari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari asosida tarbiyachilar faoliyatida qo'llanilishi mumkin bo'lgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy-emotsional kompetensiya, maktabgacha yosh, hissiy intellekt, o'yin faoliyati, o'zini o'zi boshqarish, empatiya, pedagogik mexanizm.

Bola shaxsining har tomonlama rivojlanishida ijtimoiy-emotsional kompetensiyalar muhim o'rin tutadi. Maktabgacha yosh davri bolaning his-tuyg'ularini anglash, boshqalar bilan munosabatga kirishish, o'z xatti-harakatlarini boshqarish kabi ko'nikmalarining shakllanishi uchun eng sezgir davr hisoblanadi. Ushbu davrda shakllangan ijtimoiy-emotsional asos bolaning kelgusi maktab hayotidagi muvaffaqiyati, jamiyatga moslashuvi va shaxslararo munosabatlar madaniyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy pedagogika fanida ijtimoiy-emotsional o'qitish alohida yo'nalish sifatida shakllangan bo'lib, u bolalarda o'z-o'zini anglash, o'zini o'zi boshqarish, ijtimoiy anglash, munosabatlarni boshqarish va mas'uliyatli qaror qabul qilish kabi asosiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan.

Ushbu maqolaning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali pedagogik mexanizmlarini aniqlash va ularni amaliyotga tatbiq etish yo'llarini ko'rsatib berishdan iborat.

Ijtimoiy-emotsional kompetensiya tushunchasi va uning tarkibiy qismlari. Ijtimoiy-emotsional kompetensiya bu shaxsning o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish, boshqa insonlarning kayfiyatini tushunish (empatiya), ijobiy munosabatlar o'rnatish, hamda o'z xatti-harakatlarini nazorat qilish qobiliyatlarining yig'indisidir. Bu kompetensiya to'rt asosiy komponentdan iborat: emotsional anglash, o'zini o'zi boshqarish, ijtimoiy anglash va munosabatlarni boshqarish ko'nikmalari.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ushbu komponentlarning har biri o'ziga xos rivojlanish xususiyatlariga ega. Masalan, 3-4 yoshli bolalarda asosan asosiy his-tuyg'ularni nomlash ko'nikmasi shakllansa, 5-6 yoshga kelib bolalar murakkabroq ijtimoiy vaziyatlarda o'z his-tuyg'ularini nazorat qilish va tengdoshlari bilan konfliktlarni mustaqil hal qilishga qodir bo'lib boradi.

Ijtimoiy-emotsional rivojlanishning pedagogik mexanizmlari. O'yin faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida asosiy vosita hisoblanadi.

Rolli o'yinlar orqali bola turli ijtimoiy rollarni o'zlashtiradi, boshqalar nuqtai nazaridan vaziyatni ko'rish, o'z his-tuyg'ularini ifodalash va tengdoshlari bilan hamkorlik qilish ko'nikmalarini egallaydi.

Hissiy leksikonni boyitish metodikasi bolalarga turli his-tuyg'ularni nomlash va tasvirlashni o'rgatish, hissiy kartochkalar, ertaklar va suhbatlar orqali amalga oshiriladi. Bu usul bolaning o'z ichki holatini so'z bilan ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi, natijada u his-tuyg'ularini destruktiv xatti-harakat orqali emas, balki verbal yo'l bilan ifodalashni o'rganadi.

Guruhli faoliyat va hamkorlikka asoslangan mashg'ulotlar bolalarda o'zaro yordam, navbat kutish, umumiy natijaga erishish uchun birgalikda harakat qilish kabi ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantiradi. Pedagogning bu jarayondagi vazifasi — bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni kuzatib borish va zarur hollarda yo'naltiruvchi yordam ko'rsatishdan iborat.

Modellashtirish (namuna ko'rsatish) usuli – tarbiyachining o'zi ijobiy ijtimoiy-emotsional xulq-atvor namunasini ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bolalar kattalarning xatti-harakatlarini kuzatib, ularga taqlid qilish orqali ijtimoiy me'yorlarni o'zlashtiradilar.

Oila va ta'lim tashkiloti hamkorligining ahamiyati. Ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish faqat bog'cha doirasida emas, balki oila muhitida ham izchil davom etishi zarur. Tarbiyachilar ota-onalarga bolaning uyda ham his-tuyg'ularini to'g'ri ifodalashga o'rgatish, uning kayfiyatiga e'tiborli bo'lish bo'yicha maslahatlar berishi lozim.

Bunday izchillik bolaning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida barqaror natijalarga erishish imkonini beradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish maqsadli va tizimli pedagogik yondashuvni talab etadigan murakkab jarayondir. O'yin faoliyati, hissiy leksikonni boyitish, guruhli hamkorlik va ijobiy namuna ko'rsatish kabi mexanizmlardan kompleks foydalanish bolaning har tomonlama uyg'un shaxs bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi. Bu boradagi ishlarni oila bilan hamkorlikda izchil olib borish samaradorlikni yanada oshiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. CASEL (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning). Fundamentals of SEL. – Chicago, 2022.
2. Denham S.A. Emotional Development in Young Children. – New York: Guilford Press, 2020.
3. G'ofurova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.
4. Saarni C. The Development of Emotional Competence. – New York: Guilford Press, 1999.
5. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.
6. Pardayev Q. Muqimiy lirik asarlarining matniy-qiyosiy tahlili //Oltin bitiglar–Golden Scripts. – 2019. – T. 1. – №. 1.
7. Pardaev K. Interpretation of historical events in the work of Mukimi //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 4. – C. 278-283.